

De økonomiske og politiske overvejelser ved beslutningen om deltagelse i Marshallplanen

Lad mig først sige, at Marshallplanen ikke var nogen plan. Jeg tror det er ganske vigtigt for at forstå det, der er sagt og skrevet, at Marshallplanen startede som en idé - en stor idé, en vision. Man kan også sige en strategi. I moderne sprogbrug vil man måske snarere kalde Marshallplanen *proces* og det var en proces der varede fire år. Der forelå ikke noget færdig koncept for, hvad Marshallplanen indeholdt før i 1952/53, da den sluttede. På det tidspunkt kunne man sige: det var Marshallplanen; det var der ingen der kunne have sagt på forhånd.

En af hovedårsagerne til, at der ikke lå nogen plan, var jo at den amerikanske kongres efter normal parlamentarisk skik ikke kunne vedtage mere end eetårige bevillinger. Det kan det dansk folketings heller ikke. Kongressen kunne for et år ad gangen vedtage nogle beløb og knytte nogle vilkår til. Hele historien skulle altså gennem kongressen hvert år, hvor kongressens medlemmer selvfølgelig skulle brilliere ved at komme med nye glimrende ideer, hvor den indre amerikanske økonomiske og politiske situation ændrede sig undervejs, og hvor den internationale situation og den europæiske situation ændrede sig o.s.v.

Fhv. departementschef

Det var en ny situation hvert år, når kongressen stod overfor at skulle bestemme, hvad der skulle ske nu. Det var ikke bare et spørgsmål om nogle dollars, men om en hel masse andre ting. Derfor ser det ud for mig, som om Marshallprocessen gennemløb en række faser fra år til år og i løbet af årene skiftede fokus. De problemstillinger, der var i forgrunden, var ikke de samme i det andet og det tredje år som i det første år.

Meget kort kan jeg nævne nogle af disse skiftende problemstillinger:

I starten var hovedinteressen knyttet til to spørgsmål:

- 1) hvor mange dollar? - og det viste man faktisk ikke, før der var gået næsten et år - og
- 2) hvordan skulle det europæiske set-up være, hvad skulle vilkårene for at modtage bistand være. Hvor meget skulle være lån og hvor meget »grants«, som almindeligvis oversættes som gaver, hvilket Thorkild Kristensen protesterede imod i folketinget og sagde: Det er ikke gaver, det er *tilskud* hvortil der er knyttet en række vilkår. Til gaver knytter man ikke vilkår, men det gør man til tilskud. Hvor meget der skulle være det ene og det andet skiftede undervejs. Hvad lånevilkårene skulle være, det blev først klaret langt ind i forløbet.

Så kom der en problemstilling med *øst-vesthandelen*. Der blev oprettet et organ, der hed Cocoom, og som kontrollerede

strategisk vigtige leverancer østpå. Det var sent i 48, og det var noget, der i de følgende år udløste særdeles hårde konflikter, som jeg kommer tilbage til.

I 48 kom *langtidsprogrammerne*, som tog det meste af efteråret 48 og foråret 49.

Så kom *medlemskabet* af NATO i 49, og det medførte at spørgsmålet om forsvarsudgifter og forsvarsmateriel blev en faktor. Det fremgår helt klart af dokumenterne, at amerikanerne da vi kom et stykke ind i den proces ganske kontant benyttede Marshallhjælpen til at presse forsvarsudgifterne i vejret.

I efteråret 49 kom *devalueringerne*, som ikke mindst ændrede prisrelationerne i handelen mellem landene og forrige europæiske landes bytteforhold overfor USA; til gengæld gav de nogle helt nye incitamenter til at tjene dollar.

Kort efter kom *liberaliseringsdebatten*, og dermed begyndte man på en helt ny måde at fokusere på fri samhandel. I tilslutning til det kom de særlige dollareksportkampagner, vi nedsatte et dollareksportudvalg, som amerikanerne interesserede sig overordentligt meget for. På amerikansk initiativ startede diskussionerne om produktivitet og produktivitetskampagner (Technical Assistance), hvor særlige midler blev kanaliseret til at øge produktiviteten.

Det var vel de vigtigste af de skiftende faser, som jeg nævner for at give indtryk af, hvor mangeartet processen var, og med den konklusion, at der hele tiden dukkede politiske problemstillinger op, som vi i de enkelte lande måtte tage stilling til. Vi kendte ikke på forhånd de skiftende situationer, vi gik ind i. Vi måtte tage stilling på de præmisser, som man nu på det tidspunkt kunne se i kortene.

I starten drejede det sig først og fremmest om to hovedlinier: kontante *dollarydelser* og et *europæisk samarbejde*. Det

sidste var på forhånd yderst uklart, for nogle en utrolig konstruktiv vision og for andre faktisk noget negativt. Men jeg tror nok, at situationen først og fremmest var præget af stor usikkerhed overfor, hvad det egentlig var, man skulle tage stilling til, og derfor var der også stor forsigtighed i de politiske kommentarer. Man ville ikke købe katten i sækken.

Hvad skete der i rigsdagen, som det hed dengang, og specielt, hvad sagde regeringerne i rigsdagen?

Vi havde hele to trontraler i efteråret 47. Først talte Knud Kristensen og det var hans svanesang. Han holdt en forholdsvis kort trontale, og en meget stor del af den handlede om Sydslesvig. Vi der husker situationen ved godt, hvorfor han talte om Sydslesvig, og han talte også lidt om vel-signelsen ved nordisk samarbejde og Forenede Nationer men ikke et ord om Marshallhjælpen. Og det kan jo egentlig undre een nu i dag, hvor vi tillægger den en kolossal betydning for, hvad der skete efter 47.

Efter Knud Kristensen talte den anden Kristensen, Thorkil, og forelagde et finanslovsforslag, hvor han heller ikke sagde noget om Marshallplanen. Umiddelbart efter blev der udskrevet valg.

Efter valget kom Hedtoft til, og så var det hans tur til at holde en åbningstale. Den er betydelig længere, og Sydslesvigsspørgsmålet fylder betydeligt mindre, og der er sikkert mange andre forskelle, men den er ens på et punkt: Hedtoft nævner heller ikke Marshallplanen med et ord. Et par dage senere forlægger H.C. Hansen som finansminister finanslovsforslaget, og han siger i nogle ganske korte sætninger: Ja det kan jo ikke nytte noget at vi slapper af, vi er nødt til at føre en stram økonomisk politik, for det ville være let-sindigt at hælde sit hoved til, at vi måske

får noget Marshallhjælp. Det kan vi ikke regne med.

Det udløser ikke nogen kommentarer blandt ordførerne undtagen hos en, naturligvis Thorkil Livrem, som siger: Jeg er fuldstændig enig med finansministeren på dette punkt. Vi bør ikke bruge Marshallhjælpen som en sovepude, for vi ved jo ikke, om vi får nogen. - Det var den autoriserede politiske mening i efteråret 47.

I februar 48 kommer handelsminister Krag med nogle bemærkninger i en diskussion i folketinget om handelspolitik, der helt falder i tråd med H.C. Hansens og Thorkil Kristensens: det kan ikke nytte at regne med Marshallhjælpen, når vi snakker valutabalancelplaner. Den 10. marts er der en udenrigspolitisk debat i folketinget, hvor nogle partier har bedt udenrigsministeren om at give en redegørelse for den udenrigspolitiske situation. Det er en redegørelse, der dækker hele feltet, men som kun bruger ganske få sætninger til at sige noget om Marshallplanen. De er dog interessante derved, at udenrigsministeren omtaler Marshallplanen som »denne storstilede tanke« og udtaler sig særdeles positivt om dens betydning.

Den positive holdning udløser så nogle bemærkninger fra ordfører Aksel Larsen, der selvfølgelig tordner løs, at der er forfærdeligt, at man vil gå ind i sådan noget. Knud Kristensen »den tidligere statsminister« omtaler det overhovedet ikke, han taler om Sydslesvig. Ole Bjørn Kraft - som Hall Koch altid af en eller anden grund omtalte som Ole Statsmand - udtalte sig overordentligt positivt og sagde, at det var absolut noget man måtte se hen til. Den der gjorde mest ud af det var Alsing Andersen, socialdemokratisk ordfører, og han gik ret udførligt ind på nogle problemer. Han brugte bl.a. vendingen: Europa trænger til en blodtransfusion efter

krigen, og den kan alene komme fra USA i form af en strøm af dollar.

Det er hvad jeg har kunnet få ud af de sparsomme officielle, udadrettede politiske kommentarer; til gengæld er strømmen af papirer bag kulisserne stor, og det gør det jo ikke lettere at finde ud af det. Det gælder interne regeringspapirer, ikke mindst økonomiudvalget i den Socialdemokratiske regering (det vi til daglig kaldte »MØF« - Ministerudvalget for økonomi og forsyning). Her blev problemstillingerne vendt nogle gange, men egentlig også i forholdsvis perifert omfang sammenlignet med de løbende økonomiske problemer. Tingene blev givet drøftet i det udenrigspolitiske nævn hvor ministeren orienterede om forhandlingerne i Paris, i de enkelte økonomiske ministerier, og i erhvervsorganisationerne og fagforeningerne, hvor man fulgte disse ting ganske nøje. Materialet er enormt, og relationsmønstret er broget. Det er svært at tale om *en dansk* holdning til Marshallprocessen - der var mange holdninger. Jeg kan inden for rammerne af denne indledning kun skumme fløden og prøve på at strukturere stoffet. - Jeg vil gøre det ved at samle bemærkninger om nogle bestemte grundtemaer, som prægede den danske debat.

Først nogle ord om det interessante år, *fasen frem til juni 1948*. Det var i går årsdagen for underskrivelsen af traktaten mellem Danmark og Amerika om modtagelsen af Marshallhjælpen; det var altså ikke et 40 års jubilæum, men et 39 års jubilæum for, at Danmark tiltrådte planen. Indtil da var forhandlingssituationen temmelig flydende, ikke mindst usikkerheden om hvor meget Amerika ville betale - Og om det overhovedet var realistisk at deltage i »planen«. To hovedspørgsmål, som i starten optog den danske politiske

verden, var *forholdet til Skandinavien og forholdet Øst-Vest*.

Forholdet til Skandinavien spillede en stor rolle. Gelting nævnte allerede at de skandinaviske udenrigsministre blev sammenkaldt umiddelbart efter, at det var brudt sammen med russerne; og der var betydelig tøven i Norge og Sverige både med hensyn til, om de ønskede at modtage hjælp, og om de ønskede at deltage i en samarbejdsorganisation i Paris. Sveriges holdning er nok lettest at forstå. Den traditionelle neutralitet gjorde det vanskeligt for landet at gå ind i noget, der kunne smage af europæisk blokpolitik. Sverige havde klaret sig rimelig godt under krigen og var derfor ikke nogen oplagt modtager af Marshallhjælp. Sverige fik overhovedet ikke Marshallhjælp i form af gaver, men kun i form af lån og et beløb der pr. indbygger var en tredjedel af hvad Danmark og Norge fik; så det var klart at det incitament var ikke særlig stærkt for Sverige. Men først og fremmest var både Sverige og Norge imod, at de blev lavet en rigtig organisation. Hvis der skulle laves et organisatorisk samarbejde, skulle det kun have den opgave at fordele hjælpen, og de to lande var imod at det blev en speciel vesteuropæisk organisation. De ønskede at have Østeuropa med for ikke at få et split. Der fulgte Norge altså Sverige.

Danmarks holdning i de forhandlinger er det lidt vanskeligere at klargøre. Jeg læste i et af de papirer, jeg har fået, at man i København i regeringskredse betragtede nordisk økonomisk samarbejde som et alternativ til det europæiske samarbejde. Der er overhovedet ikke noget i mine erindringer, der rimer sammen med det; det var helt ude af billedet. Det er rigtigt, at en nordisk forsvarsalliance blev sat op som noget, man hellere ville have end samarbejde med NATO, men sådan var det ikke på det økonomiske område.

Når Danmark et stykke vej accepterede Sveriges og Norges tøvende holdning, betragter jeg det alene som en gestus i det hellige nordiske samarbejdes navn, og Danmark faldt hurtigt fra. I september blev det sagt klart til Norge og Sverige, at hvis de ville have Marshallhjælp, så var det om at komme ind i folden. Hvis de hellere ville noget andet, så fik de altså ikke nogen andel. Så frafaldt de og gik ind i Parissamarbejdet. Danmarks reaktion betragter jeg som en loyalitet over for Norge og Sverige, måske nok så meget bestemt af hensynet til de meget stærke nordiske følelse i den dansk befolkning som af hensynet til reaktionen i Norge og Sverige -altså dansk indenrigspolitik. Men en ting kom der ud af det. Det tre lande prøvede i de næste år på inden for rammerne af det vesteuropæiske samarbejde at skabe en nordisk toldunion. Herom førtes indgående forhandlinger, hvor nationalbankdirektør Bramsnæs kom til at spille en ledende rolle som dansk forhandler. Det var i forhold til Parissamarbejdet ikke nogen urealistisk mulighed, der var fortilfælde i Benelux som en regional toldunion inden for det europæiske samarbejde.

Det andet spørgsmål var *øst-vest*. Der var meningerne nok mere fasttømrede i de tre lande. Både i Danmark, Norge og Sverige var man yderst tøvende overfor, at der kom et brud med Østeuropa. Der var flere momenter heri. Det ene var den politiske angst for det man kalder blokpolitik, at Europa blev delt op i politiske blokke. Man fastholdt i lang tid, at der måtte bevares muligheder for en åben samhandel mellem de vesteuropæiske lande og østlandene. Der var nok nogle illusioner i politiske lejre her - ikke mindst i socialdemokratiske kredse - at man kunne opretholde gode handelsforbindelser vestover, og navnlig at Danmark kunne få en del råvarer fra østlandene, som man ellers

kun kunne få mod dollar. Det blev altså opfattet som en del af vores dollarproblem. Men man mente også, at østlandene, når de blev genopbygget, repræsenterede eksportmarkeder for dansk industri.

Som en parentes kan jeg nævne, at et af de interne notater, jeg har fundet, siger noget, som vi nu kan se, er uhyre naivt, nemlig: opbygning af en dansk industrieksport til de vesteuropæiske industrilande er ikke realistisk! Når vi skal opbygge en industri baseret på eksport så skal det være eksport til østeuropa og til oversøiske områder!

Eftertiden har vist, at det var et grundigt fejlskud, men det var altså, hvad man mente dengang. Så sent som i den nævnte debat den 10. marts 48 talte Alsing Andersen varmt om samarbejdet østpå og sagde, at samarbejdet inden for Marshalllandene fortsat stod åbent for østlandene med muligheder for et nært samarbejde. Da kan den gode Alsing Andersen næppe have været i god tro.

Forholdet til østlandene blev yderst problematisk senere hen med leverancer af strategiske varer, tankskibe og andre skibe til Polen og til Sovjet. Vi fik en særdeles hård strid med amerikanerne, som endte med en note fra Washington umiddelbart før det første tankskib skulle afleveres. Noten lød: hvis I bemander det skib og foretager prøvesejladser med det, bliver I afskrevet som modtagere af Marshallhjælp. På det tidspunkt havde vi en VK-regering, der i sit svar beklagede at amerikanerne tog dette standpunkt og anførte, at den danske regering havde en tradition for at overholde internationale aftaler, som man havde underskrevet, og at tankskibet om nogle dage ville blive afleveret til russerne! Det fik ikke den katastrofale virkning. Amerikanerne tog det til efterretning; men det er et eksempel på, at der i mange spørgsmål var en ganske

massiv amerikansk indblanding i dansk økonomisk politik og i dansk politik i det hele taget.

Det tredje punkt er vores *forhold til det europæiske samarbejde*. Jeg synes nok, at man når man ser, hvad der blev skrevet dengang, savner man et mere åbent blik for de historiske perspektiver, som kunne ligge i dette samarbejde. De argumenter, der kom frem var bl.a., at her kom altså en organisation, som skulle have et sekretariat med 7-800 mennesker og at det ville blive jo en papirmaskine uden lige, hvor al fornuft ville drukne. Vores nationale politiske frihed ville tage skade, og nogle så den risiko, at vi kom ind i et system af planøkonomiske foranstaltninger. Det var ikke mindst noget Venstre som det liberale parti reagerede hårdt imod, og som Socialdemokratiet omvendt egentlig syntes var en udemærket ting. Resultatet blev naturligvis, at vi gik med i marts 48. OEEC blev endelig etableret.

Derudover var der *forholdet til amerikanerne*, som yder af hjælpen. Det var nok det mest kontroversielle i den danske politiske debat. De fleste var vel nok meget opsat på at modtage dollar; det er vel en typisk pragmatisk holdning, at hvis man bliver viftet om næsen med nogle gaver så siger man da ikke nej. Men selvfølgelig var man opmærksom på, at vi kom til at yde noget til gengæld. Jeg tror ikke der var nogen i kongeriget, som troede at amerikanerne kom med alle disse Marshallpenge for vores blå øjnes skyld. Der lå nogle klare amerikanske interesser bag.

Det blev blandt andet der er nævnt i de forskellige diskussioner, at det var en måde til at fremme kontante amerikanske erhvervsinteresser og ikke mindst skaffe det amerikanske landbrug af med stor overskudsproduktion af korn; det kunne også stimulere de lave kornpriser. Men der var også den helt generelle interesse, at Ame-

rika bevarede den vigtige handelspartner, som Europa jo helt oplagt ville blive i kraft af genopbygningen.

Det var amerikanske skibsfartsinteresser, som førte til vilkår om, at halvdelen af alt, hvad vi fik leveret i henhold til Marshallhjælpen, skulle befragtes på amerikansk køl. Det var yderst kontroversielt for dansk skibsfart. Der blev blandt andet talt om faren for, at Amerika ville bruge det til »industrispionage« og f.eks. skaffe sig insight-viden om dansk skibsfart. På et tidspunkt blev der stillet krav om, at amerikanerne skulle have forelagt alle spørgsmål om den danske kronekurs, så vi ikke kunne ændre kronekursen uden diskussion med amerikanerne.

Der var naturligvis også faren for, at vi blev påtvunget et planøkonomisk system, og at det danske restriktionssystem ville blive holdt i live længere end nødvendigt. Ikke mindst på det punkt var Venstre meget kritisk og advarende, og omvendt så Socialdemokratiet jo netop dér en chance til at realisere nogle af sine forventninger.

Alle disse spørgsmål blev jo meget drøftet med den amerikanske Marshallmission. Så vidt jeg husker var der 21 i starten - unge absolut dygtige amerikanske økonomer, mange af dem er senere enten blevet kendte professorer ved amerikanske universiteter eller har gjort karriere i amerikansk administration og erhvervsliv. De var vore jævnaldrende, og dem havde vi mange diskussioner med. Der var ikke tvivl om, at nogle af disse unge amerikanske økonomer nærmest var, hvad vi ville kalde socialdemokrater. De tænkte om økonomisk politik på samme måde og i den periode, hvor det var en socialdemokratisk regering, var samarbejdet ganske tæt. Jeg tror også, at jeg kan sige, at disse amerikanske økonomer,

som havde den forbandede pligt at varetage amerikanske interesser og fik instrukser hjemmefra, om hvad de skulle gøre, skabte en del irritation rundt omkring ved at blande sig og bede om oplysninger om det ene og det andet og følge til dørs, hvad deres penge blev brugt til.

En almen overskrift over mange af betænkkelighederne var, at der kunne ske *indgreb i dansk suverænitet*. Det gjaldt både i forhold til samarbejdet i Paris og i forhold til amerikanerne. Vi risikerede at komme ind i ting, der krænkede vores suverænitet. Hvis Else Hammerich havde været på banen dengang, havde hun haft stof nok at snakke om.

Danmarks suverænitet er en kostelig sag, som vi må omgås med stor tænk-somhed. Det var ikke noget, vi skulle stritte væk for at tilfredsstille nogle kommer-cielle amerikanske interesser. Men hvis afgivelse af dansk suverænitet tjener et stort historisk perspektiv som f.eks. det økonomiske og politiske samarbejde i Europa, så mener jeg bestemt, at vi kan afgive suverænitet.

Den megen panegyriske snak om vor suverænitet minder om nogle kommunalpolitikeres påberåbelse af det kommunale selvstyre, som vi jo ved er og nødvendigvis må være begrænset af en række rammer, der er begrundet i at de danske kommuner er en del af et større dansk samfund og må indordne sig under dette samfunds overordnede regler og synspunkter.

Det kniber for politikerne at sige dette klart, men de faktisk trufne beslutninger lader ingen i tvivl om, at politikerne har været parat til at afgive dansk suverænitet, når de kunne se, at det tjente formål, som i en bredere sammenhæng var i det danske samfunds interesser.

Fra april 48 gik vi ind i en ny fase. Da kom der penge på bordet. Så begyndte diskussionen om, hvad skulle vi købe for

de penge. Den 29. juni fik vi den bilaterale overenskomst med USA og dermed var systemet bragt på plads. Vi tiltrådte organisationen OECD, som havde opbygget sin stab, og de amerikanske Marshallmissioner var etableret i de forskellige europæiske hovedstæder. Nu kunne det store maskineri begynde at fungere.

Allerede i sommeren 48 stod det klart, at hvis man skulle have et grundlag for alle disse forhandlinger, måtte man have een eller anden samlet oversigt over den europæiske situation og perspektiverne i de enkelte lande. Det førte til en beslutning i OEEC's ministerråd den 4. august om, at de europæiske lande skulle lave et langtidsprogram. Hvert enkelt land skulle lave et nationalt 4-årigt langtidsprogram. Disse langtidsprogrammer skulle så sendes til Paris for at drøftes, og på det grundlag skulle organisationen lave een fælles europæisk langtidsplan eller et langtidsprogram, som var et mere træffende udtryk.

Der er ingen tvivl om, at arbejdet med langtidsprogrammerne var overordentligt nyttigt for alle, der arbejdede med Marshallplanen. Vi var dengang ikke så forvante med økonomiske oversigter og konjunkturer. Det var noget uhørt nyt at lave et sådan fireårs-program, og det statistiske og teoretiske modelgrundlag var mere end primitivt.

Hvis ikke vi havde lavet økonomiske årsoversigter siden 1946 og siden foråret 1947 et dansk nationalbudget, som det hed med et noget misvisende udtryk, havde vi ikke været klædt på til at lave langtidsprogrammet. Men det blev stablet på benene relativt hurtigt. Regeringen nedsatte et langtidsudvalg med Viggo Kampmann som formand, med repræsentanter fra de økonomiske ministerier og fra erhvervsorganisationerne; det sidste var jo givet en nødvendig ting udfra saglige be-

tragtninger. Det var også vurderet med regeringens øjne en politisk smart måde. Regeringens taktik var helt klart, som ved mange senere lejligheder, at hvis vi i langtidsudvalget kunne få etableret enighed med erhvervene, kunne den med større styrke gå til folketinget og sige: jamen det og det har erhvervene tiltrådt, det er erhvervenes standpunkter, det står dér. Vi ved alle, at det har man brugt adskillige andre gange, når man skulle have erhvervsøkonomiske beslutninger igennem. Jeg tror ikke erhvervene var begejstrede for det, men de fik i hvert fald noget ud af disse drøftelser. Der skete betydelige ændringer i langtidsprogrammets udformning, som klart var betinget af gode råd fra erhvervene.

Meget kort kan jeg sige, at diskussionerne om langtidsprogrammet bevægede sig omkring *4 centrale balancer i dansk økonomi*. Den ene var valutabalancen, og det var både den totale og dollarbalancen. Vi kom til det resultat, at vi kunne regne med at opnå totalbalance efter en fireårsperiode, men at det var udelukket, at vi kunne få ligevægt på dollarbalancen, så vil ville være afhængig af konvertibilitet.

Den anden balance var mellem *dansk forbrug og varer til eksport*, og den blev håndteret meget håndfast. Hvis vi f.eks. skar ned på vores smørrationer, fik vi noget smør, vi kunne eksportere; og det var en af måderne at fremme eksporten på, at holde det danske forbrug nede på et lavt niveau.

Den tredje balance var *forbrug overfor opsparing*, og grundideen var her den samme: Hvis vi kunne holde vores forbrug nede og få en større opsparing, kunne vi sikre den øgede *investering*, som dengang spillede en umådelig rolle i vores forestillinger om genopbygningen. Vi skulle meget kraftigt på investeringer, det var alle enige om.

Den fjerde balance var balancen *industri/landbrug*. I det første oplæg til debat om langtidspørgsmålet sagde vi forsigtigt, at landbrugsproduktionen næppe kunne nå op på førkrigniveau, men den skulle i hvert fald nærme sig; industrien skulle derimod nå videre. Det endelige resultat blev, at den samlede landbrugseksport skulle noget op over 38-niveauet, ligesom det danske forbrug af landbrugsvarer skulle nå højere, fordi der havde været en tilvækst i befolkningen på godt 10%.

Derfor skulle den samlede landbrugsproduktion ligge 10-15% over 38-niveauet. Industriproduktionen skulle derimod op på 35% over førkrigniveauet.

Det er måske værd at nævne, at i det første notat fra Det økonomiske Sekretariat står at læse, at det politisk ikke er realistisk at tro, at den danske befolknings forbrug kan holdes på samme niveau gennem disse fire år. Men i det endelige langtidspørgsmål kom til at stå, at forbruget skulle holdes stabilt gennem alle fire år, og tallene viser, at der ikke var afsat penge til nogen forbrugsstigning. Det viste sig senere at blive fatalt, det blev den diskussion, der lå bag det socialdemokratiske regerings afgang i november 50. Det vender jeg tilbage til.

Så vil jeg lige nævne et sidste problem, som langtidspørgsmålet ikke omtalte, nemlig hvilke instrumenter der stod til rådighed for at styre økonomien. Faktisk havde vi jo en række styringsinstrumenter foruden finans- og pengepolitik, nemlig restriktioner på udenrigshandelen, restriktioner på forbruget, restriktioner på fordelingen af råvarer til industrien og restriktioner på adgang til at investere i form af materialetildeling til byggeri og anlægsvirksomhed. Det omtales ikke, og det var jo også yderst politisk kontroversielt; men alligevel talte vi frejdigt om in-

vesteringsstyring ud fra nogle bestemte kriterier; det var navnlig at virksomheder, der eksporterede, skulle gå før virksomheder der producerede til hjemmemarkedet, og at virksomheder, der leverede nødvendighedsvarer til hjemmemarkedet, skulle gå før virksomheder, der leverede luksusvarer (hvad det så end var).

Men dette var *en negativ styring*: Vi kunne sige nej til nogen, der ønskede at købe maskiner og udstyr. Det var ikke en positiv investeringspolitik, hvor man kunne fremme noget, måske bortset fra ganske enkelte iøjnefaldende projekter, bl.a. olieraffinerier. Men forudsætningerne for, at den styringsmekanisme ikke var så meningsløs, som den kan se ud i dag, var jo, at der var en enorm overskudsefterspørgsel og et meget stor investeringsbehov i erhvervene. Hvis det skortede lidt på finansieringsevnen, så kunne man fra en del af Marshallhjælpen give yderligere støtte med (amerikansk bifald) til særlige investeringer.

Den problemstilling ændredes fuldstændig i de følgende år, fordi overskudsefterspørgslen forsvandt; og i efteråret 48 og foråret 49 kom et konjunkturtilbage-slag i USA, som bl.a. havde den kontante virkning, at Englands eksport til Amerika begyndte at falde. Også andre europæiske landes dollareksport var vigende, og en ny faretruende situation var ved at opstå. Det var på denne baggrund, at den engelske devaluering kom i september 49, og det var uhørt stor devaluering. Dollarkursen blev skrevet op med 44%, Danmark, Norge og Sverige og en række lande fulgte fuldt ud. Frankrig og nogle andre lande tog kun delvise skridt; stort set blev det således mere en opskrivning af dollar end en nedskrivning af europæiske valutaer. Det ændrede selvfølgelig totalt grundlaget for alle hidtidige tanker om, hvordan det ville gå, og var en af årsagerne til at lang-

tidsprogrammet derefter gled ud i ubemærkethedens mørke. I de sidste år var der ingen der snakkede langtidsprogram; det havde opfyldt sin funktion, men en række forudsætninger var bristede.

Den ene var at devalueringen førte til, at vores bytteforhold blev ekstremt forringet. Umiddelbart blev det danske bytteforhold forringet med 20%, hvilket bl.a. skyldtes vores store eksport til England, hvor priserne var bundet i sterling i kraft af særlige prisaftaler. Den anden svigtende forudsætning var, at det danske forbrug ikke kunne holdes konstant. Det forudsatte igen, at det danske restriktionssystem blev bibeholdt. På det punkt fik regeringens politik jo et grundstød ved liberaliseringsprogrammet sent i 49.

Liberaliseringsprogrammet mødte en stor modstand fra den danske socialdemokratiske regering og langt ud i det danske politiske system, men naturligvis ikke fra den liberale fløj i folketinget. Jeg tror, at det er en rimelig analogi at sige, at det, som i dag kaldes fodnotepolitik i Bryssel er tæt på det, som blev ført fra dansk side i 1949/50 i Paris. Vi førte fodnotepolitik med hensyn til liberaliseringen og tog forbehold, først og fremmest fordi vores landbrugseksport ikke blev frigivet på de markeder, hvor vi var interesseret i at sælge. Andre lande ophævede nok deres kvantitative restriktioner, men de havde høje toldsatser, medens vi ikke havde nogen toldbeskyttelse. Som følge af denne særsituation, kørte vi på fodnoter og undtagelsesbestemmelser et langt stykke vej frem.

Der var utilfredshed med liberaliseringen og spændingerne steg i den danske befolkning ikke mindst i fagbevægelsen. Jeg har fundet frem til en beslutning fra januar 50 i regeringens økonomiudvalg, hvor man sagde: vi må gøre noget ekstraordinært for at underbygge den danske

forhandlingsposition mod liberaliseringen, var det ikke en idé, om vi skrev breve eller fik danske fagforeninger til at skrive breve til alle de store amerikanske fagforeninger og forklarede den danske situation. Det besluttede man. Man prøvede altså ved en knibtangsbevægelse at påvirke den politiske opinion i Amerika. Det har jeg ikke set fremme i diskussionen, men jeg synes, at det er ganske karakteristisk.

Det stod helt klart i den socialdemokratiske lejr, at vanskelighederne var stigende. Fra den sidste fase i efteråret 1950 foreligger et hemmeligstemplett notat skrevet af Viggo Kampmann, hvor han over for regeringens medlemmer råber vagt i gevær og siger, at situationen bliver kritisk. Der må ske noget overfor det inflationspres, der nu er og det deraf følgende lønpres, og han siger i meget utilslørede vendinger - hvad jeg finder bemærkelsesværdigt - at lønningerne må holdes tilbage, og der må gives erhvervene mulighed for en øget profit som forudsætning for at gøre det, der nu er brug for.

Den historiske version er vel den, at regeringen Hedtoft »gled i en smørklat« ved en folketingsdebat om smørrationeringens ophævelse og blev væltet af oppositionen. Det er efter min bedste overbevisning ikke den historiske sandhed, men om jeg så må sige den tilfældige ydre anledning. I min private notater fra dengang fortælles om en lang kæde af forhandlinger mellem den socialdemokratiske topledelse og fagforeningstoppen. På grundlag af Kampmann's advarsler til regeringen drøfter man mulighederne. Fagforeningerne melder fra. De kan ikke acceptere de skridt, som økonomerne finder økonomisk nødvendige for at komme ud af situationen, og dermed var regeringen afskåret fra at gribe ind. Det var baggrunden, og da smørdebatten kom, så regeringen en lejlighed til at komme ud af klemmen.

For mig at se er det en fuldstændig parallel til situationen sommeren 82, hvor Anker Jørgensen og hans økonomiske ministre drøftede med LO's top, hvordan man kunne rette situationen op. Knud Heinesen lagde en række konstruktive og beretigede forslag frem om besparelser og andre ting, men fagforeningerne sagde nej, med det resultat at Anker Jørgensen takkede af. Der var ikke i hans politiske bagland og i fagforeningsbaglandet dækning for at gøre det, som den socialdemokratiske top vidste var nødvendigt. Det var præcis den samme situation i november 50, og det er egentlig ganske tankevækkende at se hvordan dette mønster gentager sig med godt 30 år mellemrum.

Så kom Venstreregeringen til. Liberaliseringen gik sin gang og problemstillingerne ændrede sig. Jeg vil slutte med at karakterisere denne vending i situationen ved en udtalelse fra den engelske finansminister Butler, som var en af den tids meget fremragende engelske politikere. Ved et ministermøde i Paris, som jeg overværede, kom han med de forløsende ord: *Trade not Aid*. Der gik noget af et sus igennem forsamlingen; det blev sagt med aplaus og det slog jo alle, at der ikke var nogen fremtid i at klare sig med hjælp. Nu drejede det sig om at få den europæiske handel til at blomstre. Det var det, der skulle sikre grundlaget for europæisk økonomi. Og det var det der skete.

Debat

På spørgsmål fra *Niels Thomsen* om, hvornår det står klart, at deregulering/liberalisering er en forudsætning for Marshallplanen svarer *Erik Ib Schmidt*: »Jeg mener, at liberaliseringspolitikken først kommer op til overfladen i efteråret 1949 og i høj grad var udløst af devalueringen. Det var importrestriktionerne det drejede sig om. De indenlandske restriktioner på forbrug o.lign. interesserede ikke OEEC så meget«.

Vibeke Sørensen: »Jeg er enig i, at Marshallplanen ikke var en plan, men Marshallplanen, med dens krav om balance i betalingsforholdet overfor dollarområdet i 1952, rejser nogle fundamentale spørgsmål i dansk politik, som involverer styringen af den økonomiske politik i Danmark. Marshallplanen introducerer, på en måde der ikke tidligere var set, vigtigheden af styring af den økonomiske politik efter politisk fastlagte mål for udviklingen på længere sigt. Jeg vil godt spørge, om det i langtidsudvalget blev diskuteret, om det var nødvendigt med fundamentale strukturændringer i dansk økonomi. Blev det diskuteret, om man fortsat kunne basere dansk økonomi på landbrugseksporten? Både langtidsprogrammet og årsprogrammerne for 1949 og 1950 er stærkt præget af landbrugets interesser. Mit sidste spørgsmål drejer sig om de danske skøn for dollareksporten. Set i forhold til, at de amerikanske landbrugere var en stærk politisk kraft i Washington, ser de danske skøn for eksport af smør og andre landbrugsprodukter ret

overvurderede ud. Det er klart, at man af hensyn til USA var nødt til at opstille et program for eksport til dollarområdet, men i hvilken grad troede man selv på planerne?«.

Erik Ib Schmidt: »Marshallplanen introducerede ikke økonomisk planlægning i Danmark. Det gjorde »Fremtidens Danmark« og nationalbudgetterne. Ligesom med langtidsprogrammet var der ikke tale om nogen egentlig plan, men om politiske deklarationer og hensigter. Hvordan styringen skulle foregå og hvordan det konkret skulle gøres var ikke formuleret, og der var derfor ikke tale om økonomisk planlægning i den gængse brug af ordet. Bruger man ordet økonomisk planlægning i vagere betydning som koordineret tilrettelæggelse af finans- og pengepolitik, så var der tale om planlægning. Det var nok sådan de unge Keynes-inspirerede amerikanske økonomer opfattede planlægning. Jeg kan ikke svare på, om der blev drøftet fundamentale strukturændringer i langtidsudvalget, men de blev drøftet i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd og Det økonomiske Sekretariat, som der var et tæt samarbejde imellem. De blev også drøftet i kredsen af unge socialdemokratiske økonomer. I OEEC blev Danmark spurgt, hvorfor vi ikke holdt os til landbrug, hvor vi var effektive. Her svarede jeg, at der ikke ville kunne beskæftiges een person mere i det danske landbrug. Beskæftigelsen lå i byerhvervene. Det tog de til efterretning. I det hele taget var drøftelserne i OEEC nyttige. De

afslørede mangel på sammenhæng mellem landenes skøn over udviklingen, og førte til revisioner af skønnene.

Viggo Andersen: Jeg mener ikke, at man drøftede afgørende strukturændringer i dansk landbrug, hverken i planlægningsstadiet forud for Marshallplanen eller de første år af Marshallhjælpens gennemførelse.

På spørgsmål fra Niels Thomsen om, hvornår det står klart, at deregulering/liberalisering er en forudsætning for Marshallplanen, svarer *Erik Ib Schmidt:*

»Jeg mener, at liberaliseringspolitikken først kommer op til overfladen i efteråret 1949 og i høj grad var udløst af devalueringen. Det var importrestriktionerne, det drejede sig om. De indenlandske restriktioner på forbrug o.lign. interesserede ikke OEEC så meget.«

Vibeke Sørensen: »Jeg er enig i, at Marshallplanen ikke var en plan, men Marshallplanen, med dens krav om balance i betalingsforholdet overfor dollarområdet i 1952, rejser nogle fundamentale spørgsmål i dansk politik, som involverer styringen af den økonomiske politik i Danmark. Marshallplanen introducerer, på en måde der ikke tidligere var set, vigtigheden af styring af den økonomiske politik efter politisk fastlagte mål for udviklingen på længere sigt. Jeg vil godt spørge, om det i langtidsudvalget blev diskuteret, om det var nødvendigt med fundamentale strukturændringer i dansk økonomi. Blev det diskuteret, om man fortsat kunne basere dansk økonomi på landbrugseksporten? Både langtidsprogrammet og årsprogrammerne for 1949 og 1950 er stærkt præget af landbrugets interesser. Mit sidste spørgsmål drejer sig om de danske skøn for dollareksporten. Set i forhold til, at de amerikanske landbrugere var en stærk politisk kraft i Washington, ser de danske skøn for eks-

port af smør og andre landbrugsprodukter ret overvurderede ud. Det er klart, at man af hensyn til USA var nødt til at opstille et program for eksport til dollarområdet, men i hvilken grad troede man selv på planerne?«

Erik Ib Schmidt: »Marshallplanen introducerede ikke økonomisk planlægning i Danmark. Det gjorde »Fremtidens Danmark« og nationalbudgetterne. Ligesom med langtidsprogrammet var der ikke tale om nogen egentlig plan, men om politiske klarationer og hensigter. Hvordan styringen skulle foregå og hvordan det konkret skulle gøres var ikke formuleret, og der var der for ikke tale om økonomisk planlægning i den gængse brug af ordet.

Bruger man ordet økonomisk planlægning i vagere betydning som koordineret tilrettelæggelse af finans- og pengepolitik, så var der tale om planlægning. Det var nok sådan de unge Keynes-inspirerede amerikanske økonomer opfattede planlægning.

Jeg kan ikke huske, om der blev drøftet fundamentale strukturændringer i langtidsudvalget, men de blev drøftet i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd og Det økonomiske Sekretariat, som der var et tæt samarbejde imellem. De blev også drøftet i kredsen af unge socialdemokratiske økonomer. I OEEC blev Danmark ved en »landeeksamination« spurgt, hvorfor vi ikke holdt os til landbrug, hvor vi var effektive. Her svarede jeg, at der ikke ville kunne beskæftiges een person mere i det danske landbrug. Beskæftigelsen lå i byerhvervene. Det tog de til efterretning.

I det hel taget var drøftelserne i OEEC nyttige. De afslørede mangel på sammenhæng mellem landenes skøn over udviklingen, og førte til revisioner af skønnene.

Viggo Andersen: Jeg mener ikke, at man drøftede afgørende strukturændringer i dansk landbrug, hverken i planlæg-

ningsstadiet forud for Marshallplanen eller de første år af Marshallhjælpens gennemførelse.

Erling Kristiansen: Jeg vil gerne her gøre to bemærkninger. Den første angår spørgsmålet om suverænitet, hvor jeg vil fremføre den betragtning, at valget ofte kan stå mellem formel suverænitet og øget reel handlefrihed. Hvis et lille land kan vælge mellem fuld suverænitet og accept af en række internationale spilleregler, hvortil også de store lande er bundet, kan det være i det lille lands interesse at vælge det sidste, fordi det vinder langt mere, end det opgiver.

For det andet må det erindres, at den kolde krig var en dynamisk proces, hvor to-tre år gjorde en stor forskel. Tilbuddet fra USA om hjælp til den økonomiske genopbygning var rettet til hele Europa, og endnu i foråret 1947 var man i Washington ikke fremmed for tanken om at bruge FN's økonomiske kommission for Europa i administrationen af Marshallhjælpen. USA's vilje blev dog ikke sat på en prøve, fordi Molotov afviste sovjetisk og østeuropæisk deltagelse i planen.

Den kolde krig gik videre (oprettelsen af Kominform, den kommunistiske magtovertagelse i Tjekkoslaviet, Berlinblokaden), og dette var baggrunden for etableringen af CoCoom i efteråret 1949. En af de mest fornuftige og indflydelsesrige amerikanske embedsmænd, der havde med denne sag at gøre, Kenneth Hansen havde stor forståelse for danske problemer i forbindelse med øst-vest handelen. Han formåede i vid udstrækning at smidiggøre tingene, men den storpolitiske atmosfære var en helt anden, da tankskibet kom frem. Jeg ved ikke om Otto Müller kommer ind på dette, men jeg synes nok, at dokumenterne alene formentlig vil vise en vis overdramatisering af en situation, som jeg tror, jeg må sige, at vi i udenrigs-

ministeriet ikke følte som overvældende dramatisk.

Til spørgsmålet om smørekporten vil jeg sige, at langtidsprogrammets plan på det område ikke var opstillet ud fra troen på, at landbrugseksporten skulle klare alle vore problemer. Det var et udtryk for en handelspolitisk linie, hvor Danmark og flere vesteuropæiske lande gjorde angreb på det amerikanske beskyttede marked. Danmark bidrog til denne politik ved konstant at fastholde ønsket om, at der blev åbnet for større import fra Danmark af blandt andet smør.

Til spørgsmålet om smørekporten vil jeg sige, at langtidsprogrammets plan på det område ikke var opstillet ud fra troen på, at landbrugseksporten skulle klare alle vore problemer. Det var et udtryk for en handelspolitisk linie, hvor Danmark og flere vesteuropæiske lande gjorde angreb på det amerikanske beskyttede marked. Danmark bidrog til denne politik ved konstant at fastholde ønsket om, at der blev åbnet for større import fra Danmark af blandt andet smør.